

Noortekeskse lähenemise teoreetiline alus: taust, kontseptsioon ja selle kõlapind Eestis

Andu Rämmer, Anne Kivimäe, Maria Žuravljova, Kaur Kõtsi

Tartu Ülikool, 2021

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

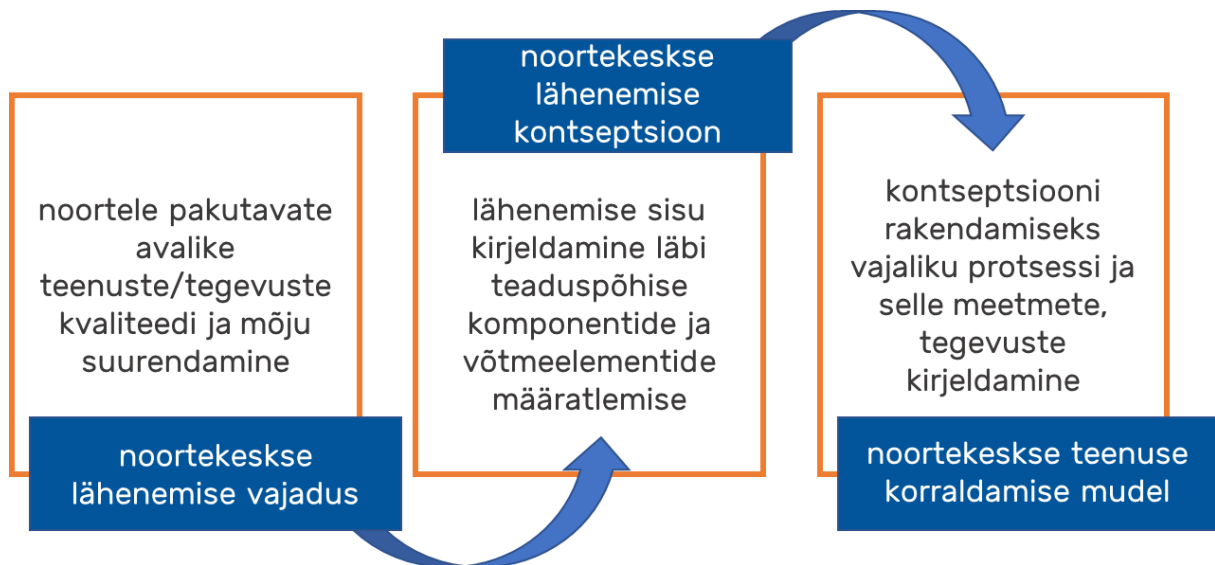
SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
Noortekeskuse aspekte: teaduskirjanduse ja uuringute analüüs.....	4
Noortekeskse lähenemise lähtekoht: noore õigus olla tunnustatud isiksuse ja muutuste agendina	4
Noorte osalus ja jõustamine.....	6
Väärtuspõhisus ja võimekus	7
Tugevustele keskendumine ja erinevuste väärtustamine.....	10
Konteksti ja töötajaskonna tähtsus	10
Kokkuvõtteks	13
Noortekeskse lähenemise kontseptsioon: definitsioon, komponendid ja võtmelemendid..	14
Noortekeskse lähenemise definitsioon	14
Noortekeskse lähenemise komponendid ja nende võtmelemendid	14
Õiguste järgimine	15
Tegelik osalus	16
Respekteerimine	17
Väärtuste teadvustamine	18
Jõustav keskkond.....	18
Noortekeskse lähenemise kontseptsiooni komponentide kõlapind Eesti kontekstis	20
Eesti ekspertide hinnangute uurimus.....	20
Noortekeskse lähenemise tähendus ja tähtsus.....	20
Viie komponendi kõlapind Eestis.....	21
Kasutatud kirjandus.....	24

SISSEJUHATUS

„Noortekeskus“ kui lähenemine ei ole Eesti noortevaldkonna kontekstis üheselt defineeritud. Rahvusvahelises teaduskirjanduses ja aluseks olevates uuringutes on noortekeskust käsitletud erinevates kontekstides sh noorsootöö-, tervise-, hariduse jm valdkonnas.

Käesoleva kontseptsiooni loomise eesmärgiks on mõiste „noortekeskne lähenemine“ teaduspõhine sisustamine st selle käsitlusviisi olemuse ja tähenduse mõtestamine Eesti kontekstis. Kontseptsiooni olemasolu on eelduseks noortekeskse lähenemise arendamiseks ja kasutusele võtmiseks. Kontseptsiooni formuleerimise aluseks on käesoleva projekti protsessiloogika, mille stardikohaks on noortekeskse lähenemise vajalikkuse teadvustamine ja väljundiks töös noortega rakendatav mudel (Joonis 1).

Joonis 1. Noortekeskse lähenemise arendamise protsessiloogika

NOORTEKESKUSE ASPEKTE: TEADUSKIRJANDUSE JA UURINGUTE ANALÜÜS

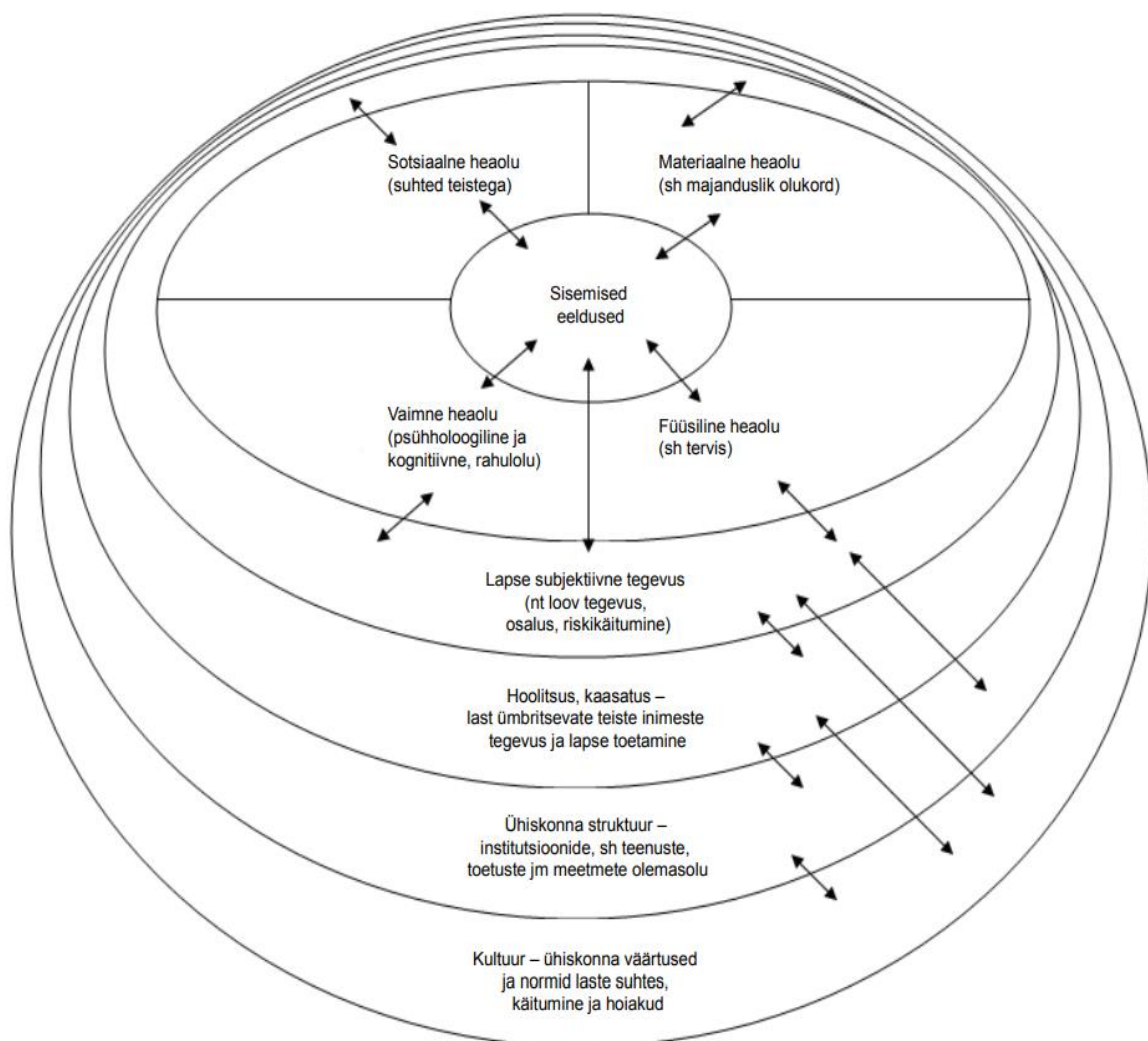
Noortekeskse lähenemise lähtekoht: noore õigus olla tunnustatud isiksuse ja muutuste agendina

Noorsoouuringute kujunemist Ida-Euroopas uurinud Helve, Leccardi ja Kovacheva (2020/2005) märgivad, et peale 1950.-tel sotsialismimaades alanud liberaliseerumist hakati noori kujutama juhtiva kommunismiehitaja rollis, kuna neid arvati olevat vanematest põlvkondadest vähem kapitalistlikus ühiskonnas elamise kogemustest rikutud. Taru jt (2015) täpsustavad, et noori käsitleti nõukogude ideoloogias siiski mitte iseseisvate subjektide, vaid juba maast-madalast poliitika sihtmärgiks olevate objektidena. Pärast nõukogude aega kommunistlik ideoloogia taandus ja kurss võeti noorte aktiivseteks ja läbimõeldud otsuseid tegevateks ühiskonnaliikmeteks kujundamisele.

Selle lähenemise puudujääke on rahvusvaheliselt järjest enam teadvustatud. Vaade noortele kui kodanikele, ühiskonnaliikmetele millalgi *tulevikus* (kui nad on täiskasvanuks saanud) ja keskendumine nende „arendamisele“, „kujundamisele“ toob kaasa negatiivse vaate noortele (neil on midagi puudu nn täisväärtuslikkusest). See fookuseerib tähelepanu puudustele ning jätab kõrvale noorte agentsuse – vaate noortele kui iseenda ja ühiskonna elus olulistele loojatele, arendajatele ning muutuste agentidele (Corney, 2014: 27). Mitmed uurijad on analüüsinud noorte kui isiksuste enesekindluse, iseseisva toimetuleku ja oma elu väärtustamise suurenemist ja selle tuge noorte tajule oma elu teadlike suunajatena ning noorte heaolule ja vaimsele tervisele (Christens ja Peterson, 2012; Collura jt 2019; Lorimer, Knight ja Shovellet 2020; Muukkonen ja Tulensalo 2004; Williamson, 2018). Williamson (2018) on töötutele noortele keskendudes ilmekalt formuleerinud kaasaegse lähenemise, mis sobib kasutamiseks ka kõikide noorte kohta: „*Noored töötud ei ole tühjad laevad, keda peaks varustama oskuste ja pädevustega „töölase konkurentsivõime“ loomiseks (veidral moel mõnikord töökohtade jaoks, mida pole olemas). Nad on oma elus muutusi ellu kutsuvad agendid, kellel on kasutamata potentsiaal, väljaarendamist vajavad võimed, käivitamist vajavad motivaatorid ja individuaalset lähenemist eeldavad püüdlused.*“.

Bamber jt (2014) ja Ord jt (2021) rõhutavad, et noorsootöö keskmes on noor, tema isiksus, noore tunnustamine võtmeisiksusena. Seda põhimõtet rõhutatakse ka konstruktivistlikus õppimiskäsitluses: õppejõu roll on olla mentor, kes julgustab, juhendab ja toetab õppijat tähenduse otsimise protsessis. Õppejõud ei ole teadmiste ainuvaldaja ja kõiketeadja, vaid õpib ja areneb koos õppijatega (Virkus, Lepik jt 2017: 621). Ka tulevikku vaadates on õpetaja üha enam õppija toetaja ja mentor ning ka väärtuskasvataja, kes kujundab teadlikult õppija hoiakuid ja toetab ennastjuhtiva õppija kujunemist (Haridus- ja Teadusministeerium 2021: 18).

Sotsiaaltöös on lapse käsitlemine aktiivse subjektina oluline nii lastekaitstes kui hoolekandes (D’Cruz ja Stagnitti 2008, Toros jt 2013, Davidson-Arad ja Kaznelson 2010 jt.). ÜRO lapse õiguste konventsioon sätestab, et oluliseks põhimõtteks on lapse huvide esikohale seadmine. Reinomägi jt (2014) iseloomustavad lapse heaolu dünaamilise protsessina, mis on lapse enda sisemiste, inimestevaheliste, sotsiaalsete ja kultuuriliste protsesside tagajärjeks (joonis 2).

Joonis 2. Lapse heaolu struktureaalne mudel Allikas: Reinomägi jt (2014: 7)

Joonisel 2 kujutatud Bronfenbrenneri ökoloogiliste süsteemide teooriast lähtuv lapse heaolu mudel rõhutab lapse enda subjektiivset rolli teda ümbritseva tajumisel ja mõjutamisel ning see lähtub paljudest teiste autorite ja lapse õiguste konventsiooni põhimõtetest. Mudeli koostajad leiavad, et eri käsitlustes vaadeldakse indiviidi kui füüsilist, vaimset ja sotsiaalset olendit, keda ümbritsevad materiaalsed, sotsiaalsed ja institutsionaalsed suhted konkreetses kultuuriruumis, mis kõik kokku avaldab mõju lapse heaolule, st tema heaolu on mitmesuguste vastastike protsesside tulem (Reinomägi jt: 2014).

Kokkuvõtlikult saab järeldada, et suhtumine nooresse kui isiksusse ja muutuste nõ agentina oma elus juba noorena loob aluse noortekesksele lähenemisele.

Noorte osalus ja jõustamine

Mitmetes uuringutes jt noortekeskst kirjeldavates teadusallikates on noortekeskse olulisemaks osaks noorte (järje)kindel ja sisukas tegelik osalus (Bamber O'Brien-Olinger, ja O'Brien 2014; Erulkar, Onoka, ja Phiri 2005; Heinze ja Jozefowicz 2009; Larson ja Walker 2010; LeBlanc 2009; McLaughlin 2000; Walker ja Larson 2012; Waltz 2012).

LeBlanc (2009: 3-8) käsitleb noortekeskst lähtudes noorte terviseedendamise vallas seatud tähendusest: noortekeskst tähendab, et noored on sisuliselt kaasatud, osalevad kõikides aspektides. Tema poolt välja toodud enimkasutatud mõisteteks on noortesõbralik (youth friendly), noortele suunatud (youth-focused) ja noortekeskne (youth centered), mida saab vaadelda kontiinumina. Noorte asetamine keskele kohale toetab osalevate noorte õigust teostada end selle kaudu, tegutseda koos teiste noorte ja täiskasvanutega, avaldada avalikult oma seisukohti ja elada end välja (Bamber jt. 2014: 9). McLaughlin (2000: 9-100) on esile toonud noortele juhtrolli ja hääle andmise tähtsuse: noortekesksetes organisatsioonides on noortel keskne osa ürituste kavandamises ning liikmetele tegevuse formaalsete ja mitteformaalsete reeglite kujundamises.

Collura jt (2019) võtavad aluseks noorte jõustamise kontseptuaalse raamistiku, mille alusel määratleti noorte jaoks muutuste loomiseks vajalikud struktuurid ja protsessid. Nad toovad välja, et noorte juhitud kogukonna muutmise jõupingutused avaldavad mõju kolmel tasandil: individuaalsel, grupi- ja laiema kogukonna tasandil. Individuaalsel tasandil soodustab noorte

osalemine sellistes jõupingutustes nende positiivset arengut, sealhulgas kriitilise mõtlemise oskusi, psühholoogilist jõustamist ning laiemalt kogu sotsiaalset ja poliitilist arengut. Kuna noored töötavad koos oma grupi liikmetega muutuste loomiseks, õpivad nad ülesandeid täitma ja teadvustavad kriitiliselt, kuidas muutused nende kohalikes kogukondades aset leiavad. Selleks, et noored oleksid tõhusad muutuste esilekutsujad, peavad täiskasvanud pakkuma neile instrumentaalset tuge ja juhendamist. Teadlased tõid samuti välja, et noorte juhitud programmide kokkukutsujad (st täiskasvanutest toetajad) vajavad pidevat tuge ja juhendamist nende püüdlustes luua keskeid toetavaid struktuure ning arendada noortes omanditunnet ja eestvedamist.

Christens ja Peterson (2012) on järeldanud, et kui noortel tekib kindlustunne, et nad saavad mõjutada ühiskonnapoliitilisi süsteeme, milles nad on osalised, võib see mõjutada nende arusaamu heaolust ja käitumismallidest. Tajatud usalduse ja kontrolli edenemine ühiskonnapoliitilistes küsimustes sõltub teatud määral toest, mida noor saab perekonnas, koolis, naabruskonnas ja muudes sotsiaalsetes oludes. Seoseid toetavate keskkondlike tingimuste, jõustamise ja positiivsete arengutulemuste vahel nimetavad autorid *arengukaskaadiks*. Arengukaskaadi perspektiivist vaadelduna tekib nende arvates ahereaktsioon ühiskonnapoliitiliseks arenguks strateegiatest, mis on suunatud nii noorte elus toetava keskkonna kvaliteedi parandamisele kui noorte kaasamisele kogukonna edendamise protsessidesse.

Heinze, Jozefowicz ja Toro (2010) kirjeldavad jõustamist olulisena tegevuste/teenuste positiivse mõju suurendamisel ja tõstavad nn jõustamise indeksi komponentidena esile kuuluvustaju, suhted töötajaskonnaga ning tõhususe toe, mille vahel leiavad nad olevat ka tugeva korrelatsiooni.

Väärtuspõhisus ja võimekus

Amartya Sen'i võimekusepõhise lähenemise (*capability approach*) järgi väljendab heaolu ja elukvaliteeti inimese tegelik võimekus saavutada elu, mida tal on põhjust väärtuslikuks pidada. Tegelikud vabadused valikuteks ja tegelik võimekus nende kasutamiseks loovad selleks aluse. Eestiski on leitud, et kujundamist vajaks väärtushoiakud ja normid, mis toetavad üksikisiku autonoomiat ja valikuvabadusi ning teisalt usalduslikke suhteid ühiskonnas (Sutrop 2019).

Noorte väärtushinnangute arengu tundmine aitab mõista ühiskonna kui terviku suundumusi, kuna uurijate seas domineerib seisukoht, et väärtushinnangud kujunevad välja noores eas ning jäävad edasises elukäigus suhteliselt püsivaks (Rämmer jt 2019: 7). Erinevad väärtuste uurijad (Hofstede 2001, Inglehart ja Baker 2000, Rezsóhazy 2001) on leidnud, et väärtused kujunevad välja noores eas sotsialiseerumise käigus. Noorte enesekindluse aluseks on kindla identiteedi ja tugevate väärtuste olemasolu. Kuna väärtused osundavad soovitud eesmärkidele ja nendeni jõudmiseks soovitavateks viisideks (Rokeach 1973), siis saab neid ihaldatavuse alusel kaheks jagada. Terminaalsed väärtused osundavad eesmärkidele, mille poole püüdlemine on noortel lõppeesmärgiks. Sellisteks väärtusteks on näiteks enesest lugupidamine, õnnelikkus, sotsiaalne tunnustus, vabadus, põnev elu. Instrumentaalsed väärtused kujutavad endast soovitu poole liikumisel ihaldatavaid käitumisviise. Sellisteks väärtusteks on näiteks viisakus, vastutustundlikkus, südikus, sõltumatus, viisakus, enesevalitsus, ausus. Seega määravad instrumentaalsed väärtused meile käitumisreegleid kehtestades ära ka terminaalse väärtuste saavutamise viisid.

Noorte arengus on oluline nende minapilt, mis ei peegelda mitte ainult nende unikaalsust, vaid ka kuuluvust teiste hulka. Tajfeli (1982) sotsiaalse identiteedi teooria kohaselt kujuneb minapilt lisaks teadmistele oma kuuluvusest sotsiaalsetesse gruppidesse ka sellisele kuuluvusele omistatava väärtuse ja emotsionaalse tähenduse põhjal. Identiteedi kujunemist noorukieas põhjalikult uurinud Marcia (1966) sõnul soovib selles vanuses inimene soovib elada läbi erinevaid kogemusi ning otsib endale erinevates eluvaldkondades (näiteks suhted teiste inimestega, soorollid, õpingud, töö) olulisi rolle ja väärtusi.

Noorte väärtushinnangutes peegelduvad elutingimused ilmnevad selgelt polariseerumises toimetuleku- ehk ellujäämisväärtuste ja eneseväljenduslike väärtuste vahel (Inglehart 2018). Toimetulekuväärtusi tähtsustavatel noortel on kõrge turvalisusevajadus, neile on oluline materiaalne kindlustunne, nad ei pea ennast õnnelikuks, neil on jäigad soorollid ja nad suhtuvad umbusklikult võõrastesse inimestesse. Eneseväljenduslikke väärtusi tähtsustavad noored väärtustavad valikuvabadusi, soolist võrdõiguslikkust ja loodussäästlikku eluviisi, nad organiseeruvad oma huvide kaitsmiseks, usaldavad teisi inimesi ja on sallivad erinevuste suhtes. Inglehart ja Baker (2000) töid aastakümnete pikkuste väärtusuuringutega välja, et noored väärtustavad materiaalsest toimetulekust ja turvatundest kõrgemalt

eneseväljenduslikke väärtusi, mille tagajärjel on noorte eelistustes leidnud aset nihe eneseväljenduse, subjektiivse heaolu ning elukvaliteedi väärtustamise suunas.

Hea ülevaate noorte väärtushinnangutest ja nende muutumisest saame ka Ingleharti poolt aastakümnete jooksul läbi viidud Maailma Väärtuste uuringust, mille tulemuste alusel saab võrrelda noorte väärtushinnanguid alates 1990 aastast vanemate elanikkonnarühmade eelistustega (Inglehart 2018, Realo 2019:21, Rämmer 2019). Ingleharti väärtuste muutusi analüüsiva teooria kohaselt on sõjajärgsetel kümnenditel tõusnud elustandardiga lääneriikides leidnud aset kultuuriline nihe, mis seisneb majandusliku jõukuse kasvamisega kaasnevas väärtusnihkes materialistlikelt väärtustelt postmaterialistlike suunas kui nooremad põlvkonnad asendavad ühiskonnas vanemaid, kelle noorusajal väljakujunenud väärtusi on mõjutanud raskemad materiaalsed tingimused. Majandusliku kindlustunde ja heaolu suurenedes on iga järgneva noorte põlvkonna seas orienteeritus materiaalsele ja füüsilisele kindlustundele asendunud eneseväljenduslike väärtuste tähtsustamisega. Sarnane suundumus on ilmnenu ka Eesti nooremate põlvkondade seas. Selle uuringu tulemused näitavad, et ajaperioodil 1990 kuni 2018 on kõik kuni 26-aastased Eesti noored väärtustanud vanematest põlvkondadest kõrgemalt nii sõltumatuse kui kujutlusvõime tähtsustamist laste kasvatamisel. Tulemused näitavad samuti, et eriti oluliseks on läbi aegade pidanud sõltumatuse omandamise toetamist koduses kasvatuses venekeelsed noored. Kujutlusvõime omandamise toetamises varasemalt süstemaatilisi etnilisi erinevusi ei ilmnenu, kuid 2018 aastal oli see eestikeelsete noorte jaoks olulisem kui vene noortele. Seega võib öelda, et noored on läbi aastate väärtustanud arenguvõimaluste loomist enda kasvukeskkonnas. Kuna noored tunnetavad, et kodune kasvatus ei toeta sõltumatuse ja kujutlusvõime arendamist nende jaoks piisaval määral, siis on siin noortekesksete teenuste võimalus arendada noortes nende poolt soovitud kvaliteete (*ibid.*).

Noorte suurem teadlikkus iseenda väärtustest ja võimekus oma väärtusmaailma tasakaalukalt analüüsida ja ümbritsevaga seostada loob eeldused mõtestada, mida on „põhjust väärtuslikuks pidada“ ning mõista takistusi oma võimekuste realiseerimise ees.

Tugevustele keskendumine ja erinevuste väärtustamine

LeBlanc (2009: 9-12) toob välja noortekeskse lähenemise võtmeelemendina, et oluline on lähtuda tugevuspõhisest praktikast, võttes arves taolisi noorte ressursse nagu oskused, anded, suhtlusoskused, perekonna ja eakaaslaste toetus, vaimsus, ebaõnnestumistest omandatud kogemused, personaalsed lootused ja unistused. Tähtsaks võtmeelemendiks on erinevuste väärtustamine. Nende all peab LeBlanc silmas eelkõige vanust, kultuuri, sugu, seksuaalset orientatsiooni ning füüsilisi ja vaimseid võimeid. Samuti on olulise tähtsusega elukoht, religioon ja perekondlikud väärtused. Erinevusi väärtustavas organisatsioonis kantakse hoolt, et kõik oleksid nende poolt osutatavatesse teenustesse ja programmidesse kaasatud. LeBlanc peab seejuures tähtsaks, et noortega töötavad inimesed mõistaks ühiskonnas domineerivate gruppide mõju mittedominantsete gruppide noortele, sest teenused ja programmid väljendavad enamasti domineerivate gruppide seisukohti ja väärtusi ning otsuste tegijateks on enamasti domineerivate gruppide liikmed, kes lähtuvad enda grupi positsioonilt. Taoline lähenemine loob mittedominantsete gruppide liikmetele olulisi takistusi. Seega on LeBlanci käsitluse kohaselt oluline, et noortekeskne lähenemine tunnistab noortevahelisi erinevusi, pöörab aktiivset tähelepanu domineerivast grupist erinevusest tulenevale ebavõrdsusele ja pöörab tähelepanu nendest teavitamisele (*ibid.*).

McLaughlin (2000: 9-10), kes toob välja noortekeskse lähenemise elemente, märgib, et efektiivsed kogukonnapõhised organisatsioonid pakuvad tegevusi erineva andekuse, oskuste ja huvidega noortele. McLaughlin sekundeerib LeBlanci tugevuspõhise praktika mõttele rõhutades, et noortekesksetes organisatsioonides ei tegele noorte varasemate eksimuste ja puudujääkide korrigeerimisega, vaid toetavad ja arendavad noorte tugevusi. Noortest hoolitakse, nende vajadusi ja väärtusi aktsepteeritakse. Noortekesksetes organisatsioonides seotakse tegevused noorte huvide ja tugevate külgedega.

Konteksti ja töötajaskonna tähtsus

Waltz (2012) keskendub noortekesksele kui jagatud väärtustel põhinevale tegevusele. Ta toob esile järgnevaid komponente noortekeskse lähenemise iseloomustamiseks:

- teenuseid osutatakse kohtades, kus noored saavad osaleda;

- noori julgustatakse vaatama kriitiliselt omaenda kogemustele ja ümbritsevale maailmale;
- noortel aidatakse teha teadlikke valikuid oma individuaalsete kohustuste kohta oma kogukonnas;
- koostöös koolis ja kõrgkoolis antava haridusega julgustatakse noori oma potentsiaali saavutama ja välja arendama;
- koostöös teiste asutustega julgustatakse ühiskonda noorte vajadustele reageerima.

Erulkar jt (2005) on analüüsinud lähemalt noortekeskust terviseteenustes. Noortekeskne terviseteeenus kujutab endast kombineeritud kõrgekvaliteetseid teenuseid, mis on noorte jaoks asjakohased, kättesaadavad, atraktiivsed, taskukohased ja vastuvõetavad. Erulkar jt (2005) poolt refereeritud WHO seisukohti noorsootööle üle kandes ja parafraaseerides võiks öelda, et noortekeskseid teenuseid iseloomustavad teenuse osutajate, rajatiste ja teenuste sisu sellised aspektid:

- noorte vajadusi märgata oskavad töötajad;
- töötajad, kes austavad osutatud teenuste privaatsust ja konfidentsiaalsust;
- töötajad, kes pühendavad noorele piisavalt aega;
- asutused, kus eakaaslastest koolitajad on noortele kättesaadavad;
- noorte jaoks eraldi ruumid ja ajad;
- noortele sobivad kellaajad;
- teenuseid osutatakse mugavas asukohas;
- noorte kaasamine teenustesse;
- lühikesed ooteajad;
- taskukohased või tasuta teenused; ja
- lai valik teenuseid.

Noortele positiivse arengu võimalusi pakkuvaid praktikaid uurinud Sanders ja Munford (2014) leidsid, et kui noored on aktiivselt seotud teenuste osutamisega, kogevad lugupidavat suhtumist teenuste osutamisel, suudavad luua positiivseid suhteid töötajatega ning neile antakse võimalus sekkumiste ja programmide kohta asjakohaseid otsuseid langetada, siis saavutatakse programmidega ka paremad tulemused. Haavatavate noorte jaoks olid tulemused paremad, kui teenused töötasid lugupidaval ja võimestaval moel. Nende sõnul

võivad järjepidevalt positiivsed kogemused mõjutada konkreetsete sekkumiste mõjust palju pikaajalisemalt noorte arengut ja säilenõtkust. Uuringutulemused viitavad püsivatele seostele samaaegselt erinevate teenuste osutamise iseloomu (nt lugupidav suhtumine, kohandatus noorte oludele, võimestamine, noortele tegevusteks tegutsemisvõimaluste loomine) ja haavatavate noorte hakkamasaamise ja toimetuleku vahel. Sanders ja Munford (2014) tõstavad esile kaks noortekeskse teenuse olemust ja kvaliteeti iseloomustavat aspekti:

- noorte autonoomse toimimise ja hakkamasaamise toetamise läbi teenuse korralduse ja osutamise, ehk jõustaval ja noortega neid väärtustaval moel töötamine, mille käigus võetakse arvesse kultuurilist identiteeti, pereolusid ja väärtusi ning innustatakse noorte aktiivset rolli ja kaasatust;
- mõjususe püüe ehk parimate võimalike tulemuste saavutamine, mida iseloomustab noorte kaasatust teenuse pakkumises, teenuste kogemist austusväärseks noorte poolt, positiivsete suhete loomist teenusepakkujatega ning võimalusest sekkumiste ja programmide osas otsustada ja otsustes kaasa rääkida.

Ka Heinze, Jozefowicz ja Toro (2010) tõstavad esile positiivsete suhete tähtsust tegevustes/teenustes/programmides osalevate noorte ja töötajaskonna vahel. Head suhted toovad kaasa noorte taju, et nad on aktsepteeritud, mis omakorda innustab osalema ja arenema. Noorte aktiivsus omakorda tugevdab suhteid töötajaskonnaga, mistõttu on mõju kahe-suunaline ja sünergiline.

Peamisteks takistusteks noortekesksel lähenemisel on LeBlanci sõnul (2010: 16-18) samuti just hoiakutest ja töökorraldusest tulenevad põhjused. Hoiakutest tulenevate põhjustena toob ta välja noorte võrdväärse eiramise, noorte probleemitekitajana käsitlemise, võimusuhted, noorte sümboolse kaasamise (tokenism), noorte entusiasmi stereotüüpse käsitlemise ja noortele ebarealistlike ootuste panemise. Töökorralduslikud piirangud kujutavad endast logistilisi ja organisatsioonilisi barjääre. LeBlanc toob nendena välja sobivaid kellaaegu, organisatsioonipoolset toetust, transpordivahendite piiratust, täiskasvanute mahajäämist kaasaegsete sidevahendite kasutamisel.

Kokkuvõtteks

Noortekeskne lähenemine ei ole küll üheselt defineeritud, kuid rahvusvahelise kirjanduse põhjal on võimalik tõsta esile, et lähenemise lähtekohaks on arusaam, et noor on juba noorena isiksus, kel on omad õigused ja kes on oma elus nn muutuste agendiks - aktiivseks otsuseid mõjutavaks osapooleks. Noore käsitlemist sel moel esineb nii noorsootöö, hariduse kui sotsiaaltöö domeenides. Noore jõustamine ja osalus võimaldab noorel toimida muutuste agendina – omada enesekindlust, võimalusi ja võimekust rääkida kaasa ja mõjutada oma elu - ning toob kaasa teenuste ja tegevuste mõju suurenemise ning ulatuse laienemise. Noorte enesemääratluse ja väärtusruumi toetamine võimaldab noorel arendada enesekindlust ja eneseusaldust, et teadvustada ja mõtestada oma elus olulist ja arendamist väärivat – st seda, mida on just noorel põhjust väärtuslikuks pidada. Noortele osutatavate teenuste ja pakutavate tegevuste kontekst ja töötajaskonna võimekus avaldab olulist mõju noortekeskse lähenemise rakendamisele.

Teaduskirjanduse analüüsi põhjal võime järeldada, et järjekindel ja süsteemne noortekeskne lähenemine teenuste korraldamisele toob kaasa teenuste suurema mõjususe, eriti keerulisemas olukorras olevatele noortele, noorte (järje)kindlama ja sisukama osaluse teenustes, kogukondliku mõju sh noortele, kes teenustes vahetult ei osale, aga ka noorte kui isiksuste enesekindluse ja oma elu väärtustamise suurenemise toetades seeläbi noorte taju oma elu teadlike suunajatena.

NOORTEKESKSE LÄHENEMISE KONTSEPTSIOON: DEFINITSIOON, KOMPONENDID JA VÕTMEELEMENDID

Teaduskirjanduse analüüsi põhjal väljatöötatud noortekeskse lähenemise kontseptsioon koosneb lähenemise definitsioonist, lähenemise komponentide ja nende võtmeelementide määratlustest.

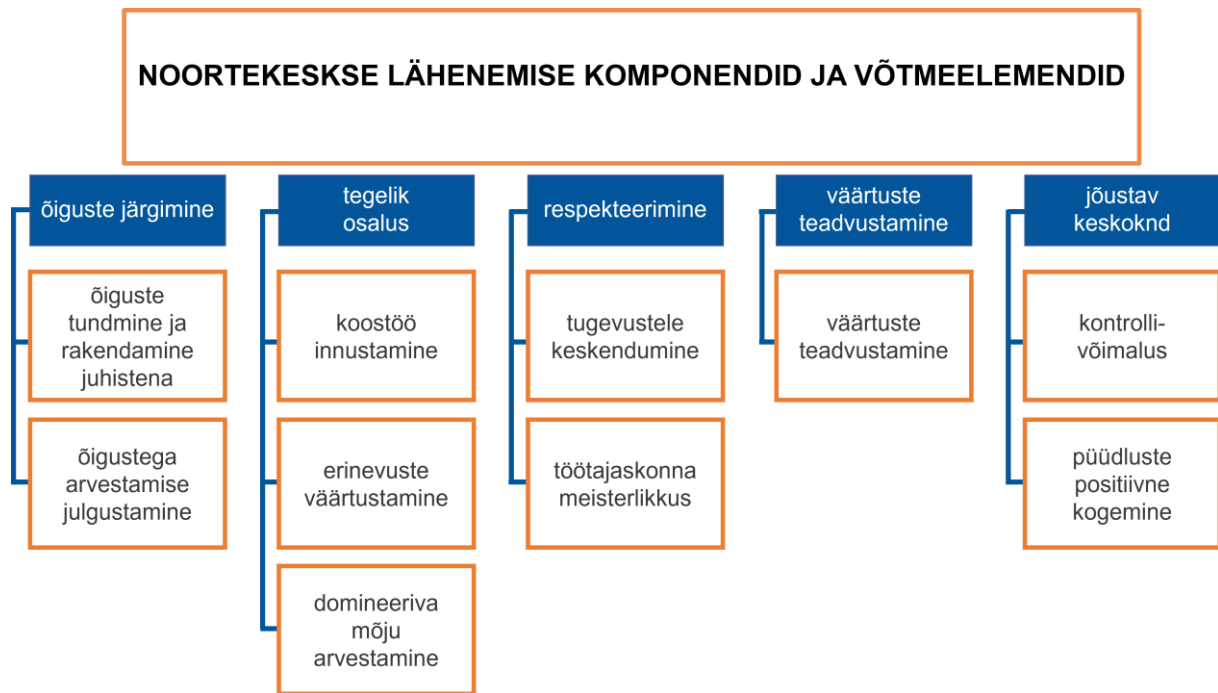
Komponentide ja nende võtmeelementide kirjeldamisel on silmas peetud ka noortekeskse kui lähenemise tervikliku kontseptualiseerimise aluseks olevat vajadust so vajadust luua mudel, mis toetab noortele pakutavate avalike teenuste sh noorsootöö korraldamist noortekeskset. Mudeli loomise vajadus toob kaasa ka valiku määratleda komponente ja nende võtmeelemente arvestades praktilise rakendatavuse kriteeriume. Oluline on, et kontseptuaalne lähenemine oleks „tõlgitav“ praktikas rakendatavate meetmete ja tegevuste väljatöötamisel.

Noortekeskse lähenemise definitsioon

Noortekeskne lähenemine on noorte isiksuse arengu ja heaolu seadmine teenuste/tegevuste sisu, korralduse ja arendamise keskmesse eesmärgiga saavutada parim tulemus noore jaoks. See tähendab, et eesmärkide-, töövormide ja -võtete-alaste ning korralduslike valikute tegemine peab lähtuma noorest kui teadlikust isiksusest ja toetama terviklikult noore vaimse ning füüsilise heaolu saavutamist ja püüdlema tegevusete/teenuste sellekohase mõjususe poole.

Noortekeskse lähenemise komponendid ja nende võtmeelemendid

Noortekeskse lähenemise komponendid (vt ka Joonis 3) on loend peamistest alustest, mis toetavad tegevuste/teenuste ja nende osutamise või korraldamise protsessi kujunemist noortekeskseks (joonis 3). Komponentideks on grupeeritud olulisemad tegutsemise alused lähtudes nende eesmärgist ning kus konkreetse komponendi peamised osised – võtmeelemendid – omavad selgitavat, täpsustavat rolli.

Joonis 3. Noortekeskse lähenemise 5 komponenti ja nende võtmeelemendid

Õiguste järgimine

Noored on inimõiguste subjektid ja seda mitte tulevikus täiskasvanuikka jõudes, vaid juba nooreks olles. Laste õigusi ja inimõigusi terviklikult käsitlevad regulatsioonid garanteerivad igale noorele võõrandamatud õigused, mille tunnustamine ja väärtustamine peab väljenduma ka tegevustes ja teenustes, mida noortele pakutakse ja kus noored osalevad. Õiguste tähelepanuta jätmise sh nt noorte võrdvärsuse eiramine, noorte käsitlemine probleemitekitajana, noorte näiline kaasamine, noorte aktiivsuse ja passiivsuse stereotüüpne käsitlemine jpm toob kaasa takistused noortekeskse lähenemise kasutamisel. Noorte õiguste järjepidev arvestamine tegevuste ja teenuste korralduses loob eeldused praktika kujunemiseks, milles õiguste väärtustamine kujundab osaluseks, enesearenguks ja tulemusteks vajaliku koostööõhkkonna. Võtme-elemendid õiguste järgimisel:

- Noorte õiguste tundmine ja rakendamine
noortega töötavate spetsialistide teadmiste hulka peavad kuuluma ka noorte õigused. Nende õiguste järgimiseks igapäevatoos võivad tuge pakkuda erinevad käitumis- ja tegutsemisjuhised, kutse-eesitika koodeksid jmt;
- Õigustega arvestamise julgustamine

Koostöös erinevate valdkondade ja osapooltega noorte elus saavad noortele tegevusi ja teenuseid korraldavad spetsialistid tõsta noorte õigused suurema tähelepanu alla ja julgustada osapooli nendega arvestama.

Tegelik osalus

Noorte osalus on noortekeskse lähenemise seni kõige enam tähelepanu saanud komponent. Noorte tegelik osalus tähendab siin noorte võimalust osaleda (st eelkõige saada informatsiooni, olla konsulteeritud, avaldada arvamust, olla ära kuulatud ja saada tagasisidet oma arvamusele) nende endi elu puudutavates otsustes sh tegevuse/teenusega seotud otsustusprotsessides, mis puudutavad tegevuse/teenuse eesmärke, elluviimist ja korraldamist ning hindamist. Osalusvõimaluse tegelikuks kasutamiseks on vajalik noorte usalduse suurendamine nende arvamuse väärtustamise kohta erinevates protsessi etappides ning huvi ja motivatsiooni toetamine oma arvamuse kujundamiseks ja avaldamiseks, aga ka järjekindel ja põhjendatud tagasiside andmine arvamuse arvestamise kohta.

Võtme-elementid tegeliku osaluse tagamisel:

- koostöö innustamine

Noorte omavahelise koostöö innustamine võimaldab noortel saavutada oma hääle (arvamuste) suurem ulatus ning võimendab seeläbi osalust, luues ka võimalusi erinevate noorte suuremaks kaasatuseks osalusprotsessi. Noorte omavaheline koostöö võib areneda ka laiemaks koostööks kogukonna tasandil ja seeläbi mõjutada noori, kes ei ole vahetult kaasatud tegevusse või teenusesse. Lisaks noorte omavahelise koostöö innustamisele on oluline ka koostöö noorte ja täiskasvanute vahel, mis lähtub partnerluse põhimõttest ja loob aluse usaldusliku suhte tekkimiseks teenuse/tegevuse korraldamisega seotud täiskasvanute ja nendes osalevate noorte vahel.

- erinevuste väärtustamine

Noored on erineva vanuse-, kultuuri-, rahvuse-, soo-, tervise- vm põhiste erisustega isiksused ning erinevuste väärtustamine osaluse tagamisel tähendab, et iga noore tegelik osalus on võimalik ja toetatud. Mitmekesised noorte arvamused rikastavad tegevuse/teenuse sisu ja tulemuslikkust. Lisaks tuleb erinevuste väärtustamiseks arvestada ka ühiskonnas domineeriva mõtteviisi mõjuga. Enamuses olevad arvamused

kujunevad sageli dominantseteks ja neid esindavad noored on enam nähtavad ja kuuldav. Noorte tegeliku osaluse tagamiseks on oluline mõista ja arvestada, et ühiskonnas domineerivate arvamuste kõrval on olulised ka seisukohad, mida jagavad vaid üksikud noored. Mitte-dominantsetele arvamustele tähelepanu pööramine vähendab takistusi kõigi noorte osalusele, vähendab ebavõrdse kohtlemise ja kõrvalejäämise riski ning võimaldab avada kõigi noorte loovat potentsiaali.

Respekteerimine

Tegevuses/teenuses osalevate noorte taju nende väärkuse austamisest noorega töötavate spetsialistide poolt omab kaalukat mõju noorte osalusele, kaasatusele ning tegevuste/teenuste tulemuslikkusele. Vastastikune usaldus, argumenteeritud mõttevahetused, infovahetus, noore taustaolusid ja väärtusi arvestav lugupidav suhtumine spetsialistide poolt loob aluse noore enesekindluse, enesemääratluse suurenemiseks. Samuti valmisoleku kujunemiseks võtta vastutust enda ja ümbritseva positiivse arengu eest. Lugupidav suhtlus toob eriti suurt mõju töös noortega, kes on sattunud raskustesse.

Komponendi võtme-elementid:

- tugevustele keskendumine

Tugevustel põhinev praktika toetab iga noore käsitlemist väärtusliku ja loova isiksusena, kel on kogemused, anded, oskused, võimekused jne st ressursid, millele keskendudes saab luua positiivse aluse arenguks. Tegevuste/teenuste sidumine noore tugevate külgedega toetab noore enda poolt oma elu ja arengu väärtustamist. Lähtumine puudujääkidest – vähe oskusi, teadmisi, kogemusi jne – ja eksimuste korrigeerimisest seab noore juba stardis passiivsesse rolli, mis ei toeta teenuste/tegevuste mõjusust. Noore julgustamine kriitiliselt vaatama omaenda kogemustele soodustab arenguvajaduste märkamist noore enda poolt.

- töötajaskonna meisterlikkus

Positiivsed suhted tegevustes/teenustes osalevate noorte ja neid korraldavate spetsialistide vahel mõjutavad teenuste tulemuslikkust ja mõjusust. Head suhted annavad kindlustunde ja võimaldavad noorel tunda end aktsepteerituna suurendades seeläbi kaasatust tegevustes. Spetsialistide meisterlikkus oma töös on selle aluseks. Noorte vajadusi märgata oskavad töötajad, kes pühendavad noortele piisavalt aega

ning suhtuvad noore minapilti, väärtustesse, teadmistesse, oskustesse, kogemustesse jm lugupidamisega, saavad innustada noort inimest oma väljakutsetega tegelema ja võimendavad seeläbi tema enesejuhtimist, toetavad noorte agentsust. Järjekindlad positiivsed kogemused mõjuvad noorele seejuures ulatuslikumalt konkreetsest tegevusest/teenusest ulatudes teistesse valdkondadesse ja tasemetele. Spetsialistide professionaalsus väljendub ka noorte privaatsuse ja konfidentsiaalsuse austamises ning tagamises tööprotsessides.

Väärtuste teadvustamine

Võimekuse-põhine lähenemine peab oluliseks tegelikku võimekust elada elu, mida on põhjust väärtuslikuks pidada. Noore toetamine oma mina-pildi ja identiteedi teadvustamisel ning oma väärtuste analüüsil aitab noorel mõtestada enda jaoks väärtuslikku elus. Seeläbi suureneb ka mõistmine, millised vajakajäämised on tegelikes võimalustes ja võimekuses neid võimalusi kasutada, et püüelda elumuutuste poole, mida on põhjust väärtuslikuks pidada. Eesmärgistatus läbi väärtushoiakute mõistmise ja usk võimalustesse enda elujärge arendada soovitud suunas võimestab noort. Eneseväljenduslike väärtuste tugevnemine võimaldab näha perspektiive ja arenguvajadusi. Väärtuste teadvustamise komponendi võtmeelemendiks on:

- väärtuste ja hoiakute analüüs

Enda ja teiste väärtushoiakute teadvustamist saab toetada süsteemse tegevuse kaudu. Tegevused/teenused peavad võimaldama sellist analüüsi ning looma aja ja koha, milles on usaldusväärses õhkkonnas võimalik kriitiliselt enda, teiste ja ka ühiskonna väärtusi analüüsida ning igapäevaeluga seostada.

Jõustav keskkond

Teenuste/tegevuste mõju suurendab toetav keskkond ja noorte jõustamine. Noorele pakutavate teenuste ja tegevuste kontekst, keskkond ning korraldusviis saavad kujundada ja suurendada noore usaldust, eneseusku ning mõjutada seeläbi teenuste mõju ja selle kestvust. Erinevalt vaid individuaalsete teadmiste-oskuste arendamisele suunatud lähenemisest hõlmab jõustamisele keskenduv vaade noore mitmetahulist kaasatust muutuse saavutamisesse ja ühiskonna, kogukonna aga ka noore enda isiksuse tasandi muutuste

elluvijaks – muutjaks - kujunemist. Seosed toetava keskkonna, jõustamise ja positiivsete tulemuste, mõju vahel moodustavad omalaadse arengukaskaadi, mille saavutamiseks on vaja pöörata tähelepanu toetava keskkonna ja jõustamise kvaliteedile.

Selle komponendi võtme-elementid:

- kontrolli omamise võimalus

Noore usk ja kindlustunne, et tal on võimalik omada ja rakendada kontrolli teda ümbritsevas ühiskonnas, sh talle pakutavate teenuste/tegevustega seotud valdkondades, suurendab mõju, mida nende valdkondade tegevused/teenused omavad noore heaolu tajule ja käitumismustritele. Kontrolli omamise taju ja selle rakendamise võimekus ning juhtrolli võtmise võimalus on jõustamise eelduseks. Nende toetamine on omakorda oluliseks mõju saavutamise vahendiks.

- püüdluste positiivne kogemine

Noore tegelik kogemus tegevuses/teenuses osalemisest on oluline. See, kas ja milline on tegevuste/teenuste osutamisel retoorika ja praktika lõhe, saab iga osaleja jaoks selgeks vahetu kogemuse kaudu. Toetav keskkond peab väljenduma tegelikus töös, selle korralduses nii, et teenuses osalemisel kogeks noor tema oludega arvestamist ja tema isiksuse austamist ning püüdluste jõustamist. Praktika peab püüdlema mõjususe ja tulemuslikkuse poole nii, et noor tajuks seda positiivse jõustava kogemusena.

NOORTEKESKSE LÄHENEMISE KONTSEPTSIOONI KOMPONENTIDE KÕLAPIND EESTI KONTEKSTIS

Eesti ekspertide hinnangute uurimus

Eesmärgiga hinnata teaduskirjanduse sh varasemate uuringute analüüsi põhjal koostatud noortekeskse lähenemise teoreetilise kontseptsiooni ja selle komponentide tähenduslikkust ning asjakohasust Eesti kontekstis, viidi 2021. aastal läbi uurimus ekspertide hinnangute kogumiseks ja analüüsiks.

Ekspertidena käsitleti Eesti noortevaldkonnas tegutsevate riigi keskvõimu ametkondade ja katusorganisatsioonide töötajaid, kel on pikaajaline kogemus noortele teenuste kavandamisel ja pakkumise korraldamisel Eestis. Sellise valimi koostamise lähtekoha tingis vajadus koguda terviklikumat vaadet erinevatele noortele pakutavatele teenustele kaasates mitmekesistel kogemustel ja tajul põhinevaid hinnanguid, mis võimaldaks analüüsida koostatud kontseptsiooni komponentide kõlapinda Eestis. Kokku viidi ajavahemikus 19.-30.03.2021 poolstruktureeritud intervjuud läbi seitsme eksperdiga. Individuaalintervjuud viidi läbi zoom keskkonnas ja transkribeeriti. Kogutud andmete analüüsiks kasutati kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit.

Noortekeskse lähenemise tähendus ja tähtsus

Noortekesksust tajutakse üldiselt tähtsana, kuid selle taju põhjal tegutsemine igapäevases praktikas ei ole vastanute hinnangul piisav. Uurimuses analüüsitud andmete põhjal on võimalik saada kinnitus, et mõistel „noortekesksus“ on Eestis olemas tähendus hoolimata sellekohase legaaldefiniitsiooni puudumisest. Seda seostatakse eelkõige noore tegelikest vajadustest ja oludest lähtumise kui noorsootöö põhimõttega ning noorega koos tegutsemise põhimõttega, mis mõlemad on olnud Eesti noortevaldkonnas pikka aega olulised. Nii tajutakse, et noortekesksus kui põhimõte on omane või isegi peamine noortevaldkonna ülesehitamisel, sellega seostuvad noorsootöö ja noorepoliitika alused Eestis. Noorest ja tema vajadustest lähtumine on olnud kaasaegse noortevaldkonna arengu lähtekohaks alates 90.-ndatest aastatest ja see printsiip kajastub ka dokumentides. Samas tuleb eristada noorest ja tema tegelikest vajadustest lähtumise printsiibi või noortekesksuse tähtsust Eestis nõ paberil

ja praktikas. Uurimuses osalenute hinnangul on põhimõtete jõudmine praktikasse olnud kohatine ja igapäevases töös on „*pilt kirjum*“, kui deklaratsioonide tasemel dokumentides. See võib olla seotud just noorest lähtumise kui printsiibi elementaarsusega kaasaegses noortevaldkonna käsitluses Eestis – põhimõte on retoorikas väga arusaadav ja tuntud, kuid kohati ei pöörata selle tegelikus töös rakendamisele piisavalt tähelepanu.

Viie komponendi kõlapind Eestis

Teoreetilises kontseptsioonis määratletud viis peamist noortekeskuse komponenti on Eestis asjakohased ja kaalukad praktilise töö korraldamisel ja sisustamisel. Uurides ekspertide hinnanguid viie komponendi sisu osas on kokkuvõtteks tajutav nende tähtsustamine töös noorega, aga ka noortele suunatud tegevuste kavandamisel. Ühegi komponendi sisu ei tajutud võõrastava või ebatähtsana. Samuti ei leitud, et midagi kaalukat oleks puudu, pigem toodi esile ühe komponendi – väärtuste teadvustamise – senist vähest käsitlust ja mitmekülgust.

Noorte õiguste teemal toodi intervjuudes välja, et olulised eetika põhimõtted on kirjas noorsootöötaja eetikakoodeksis ja kutsestandardis sh õigustega arvestamisega seonduv:

„kes siis veel kui mitte noorsootöötaja noorte õigustega arvestab ja asetab need esiplaanile“.

Märgiti, et sageli lähtutakse laste õigustest, kuna need on formuleeritud tervikuna. Samas noorte täiskasvanute puhul on olukord keerulisem – osaliselt suhtutakse neisse kui täiskasvanutesse ja osaliselt, nt probleemide ilmnemisel, kui alaealistesse. Käsitledes õigusena noore juurdepääsu teenustele, toodi esile, et näiteks Eesti noorsootöös võivad õigused mingitele teenustele olla reguleeritud konkreetsetes valitsuse poolt välja töötatud strateegiadokumentides ja kui dokumendi kehtivusperiood lõpeb, siis on poliitikutel võimalik teenuste st ka õiguste paketti vastavalt enda äranägemisele muuta. Väga palju noorsootöös sõltub kohalikust omavalitsusest, selles kontekstis ei ole ligipääs (näiteks kaugus noortekeskusest) kõikidele noortele võrdväärne. Noorte õiguste arvestamisel võib takistuseks olla noortega otse kokku puutuvate inimeste informeeritus noorte õigustest ja õiguste konkreetsete praktikatega seostamine.

Noorte tegeliku osaluse aruteludes tõsteti esile näilise kaasatuse probleeme ja ise ära tegemist, mis sunnib noori rolli, kus tegelikku osalust ei toimi. Ei ole kuulda nende noorte

häält, keda nõ tavalised osalusvormid ei kõneta, kuid samas on nn osalusõigus üks olulisemaid ka traditsiooniliste vormide, sh valimiste kontekstis. Noore osaluse realiseerumiseks on sageli vajalik koostöö täiskasvanuga, mistõttu selles võtmes on noore ja temaga töötava spetsialisti partnerlus kaalukas tingimus tegeliku osaluse jaoks, sest enamasti tahetakse noori vaid täiskasvanute maailma raamidesse suruda. Probleem ilmneb ka selles, kui tõsiselt võetakse noorte ja täiskasvanute arusaamade vahelist dialoogi mõlemalt poolelt. Kohati võib öelda, et tegemist on erinevate kultuuride kokkupõrkega. Noorte omavaheline koostöö innustab ja oluline oleks viia omavahel kokku noored, kes väga tõenäoliselt muidu ei kohtu. Leiti, et noorte omavahelist koostööd on vaja rohkem arendada. Võrdsete võimaluste tagamise puhul on enamasti küsimus mõne konkreetse sihtrühma või konkreetse noore vajadustes. Näiteks erivajadustega noorte võimalused on piiratud, samuti on keeruline eesti ja vene noori koos tegutsema saada. Osaluse edendamisel on väga olulised noorega töötava spetsialisti suhtlemisoskused.

Suhtlemisoskuste temaatika koos noorte soovide ja vajaduste märkamise tähtsusega kandub teemasse, mille koondnimetuseks komponendina on **respekterimine**. Vastanud tajusid, et noorsootöös on noorte tugevuste märkamine ja nendel põhinev eeldus, et täita noorsootööle seatud ülesannet. Noorsootöö on väga hea valdkond enese proovile panekuks ja enesearendamiseks ning mida mitmekesisem noortele pakutavate tegevuste pakett on, seda tõenäolisem on, et väga eriilmelised noored leiavad sealt enesearendamise võimalusi. Noor ise peaks saama eneseteostuse ja enesearengu koha pealt otsustada. Täiskasvanutel tuleks siin noori usaldada. Kui noor ei leia oma potentsiaali, siis varitseb oht, et teda võidakse ära kasutada, näiteks radikaliseerida. Noorsootöötajal on selle koha pealt vastutus, tema on noore suunaja ja peab märkama, et noor saaks abi ja temaga tegeleks keegi. Viidati ka aja(st ka raha)ressursile, mis määrab paljuski ära selle, kui palju noorega töötav inimene saab kasutada oma aega noore tugevuste avastamiseks, tema arenguvajaduste teadvustamiseks jm individuaalseks tööks noorega.

Väärtuste teadvustamist kui noortekeskse lähenemise komponenti tajuti vastanute poolt olulisena tänases praktikas, kuid seni vähe tähelepanu saanut. Noorus on iga, kus arvustatakse ja pannakse ühiskonnas domineerivaid väärtusi proovile – see ei ole halb vaid hea, sest selles protsessis saavad teatud väärtused testitud ning selle tagajärjel muutub ühiskond avatumaks

ja paindlikumaks. Ilma noorte väärtusi teadmata ei saa ka noortevaldkonda arendada ja suunata. Samas ei saa noort teistsuguse mõtteviisi ja väärtuste poole suunata, kui noor ise ei ole selleks valmis. Intervjueeritavad toonitasid, et väärtuskasvatus on üks noorsootöö kõige võimsamaid potentsiaale. Selle juures on väga oluline teada, kuidas noored mõtlevad, mida nad väärtustavad ja milline on nende maailmapilt. Oluline on, et noore kõrval oleks sellised täiskasvanud, kes aidaks tal enda jaoks mõtestada seda, mis talle oluline on. Tähtis on, et noored ise oma väärtusi teadvustaks, ja neile ei surutaks ühiskonnas domineerivaid põhimõtteid väärtuskasvatusega peale, oluline on ka põlvkondlikest erinevustest aru saada.

Intervjuudes peeti **noorte jõustamist** positiivseks potentsiaaliks, leiti et nendega turvalise suhtluse loomine on oluline printsiip, mis tugevdab noortes kindlus- ja osalustunnet. See julgustab noori tegutsema, katsetama, arvamusi avaldama ja küsima. Üheks olulisemaks kitsaskohaks jõustava keskkonna loomisel peeti noorega usaldusliku kontakti saamist. Julgustamise juures tuleb arvesse võtta ka kultuurilisi tegureid. Takistuseks on keskendumine „keskmistele“ noortele ja nende hulka mitte kuuluvate noorte tähelepanu alt välja jätmise. Iga noor on juba puhtdemograafiliselt väärtuslik, „kulla hinnaga“.

KASUTATUD KIRJANDUS

Bamber, J., O'Brien-Olinger, S., O'Brien, M. (koost.) (2014). *Noorsootöö ideed rakendatuna teoorias*. Dublin: Centre for Effective Services. https://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2020/09/CES-theory-final_v3_280514_1_et_C_ESF-logoga.pdf

Christens, B. D., Peterson, N. A. (2012). The role of empowerment in youth development: A study of sociopolitical control as mediator of ecological systems' influence on developmental outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 623-635. doi:10.1007/s10964-011-9724-9

Collura J.J., Raffle H., Collins A.L., Kennedy, H. (2019). Creating Spaces for Young People to Collaborate to Create Community Change: Ohio's Youth-Led Initiative. *Health Education & Behavior*, 46(1, Suppl), 44S–52S. doi:10.1177/1090198119853571

Corney, T. (2014). The human rights of young people: A catalyst for the professionalisation of youth work through the development of codes of practice. Väljaandes Crnet, T. (toim). *Professional Youth Work: An Australian Perspective*, 13-34. The Centre for Social Research Melbourne & Youth Studies Australia. University of Tasmania.

Davidson-Arad, B., Kaznelson, H. (2010). Comparison of parents' and social workers' assessments of the quality of life of children at risk, *Children and Youth Services Review*, 32 (5), 711-719.

D'Cruz, H., & Stagnitti, K. (2008). Reconstructing child welfare through participatory and child-centred professional practice: A conceptual approach. *Child and Family Social Work*, 13 (2), 156-165.

Eccles, J., & Gootman, J. A. (toim.) (2002). *Community programs to promote youth development. Committee on community-level programs for youth*. Washington: National Academy Press.

Erulkar, A., Onoka, C., & Phiri, A. (2005). What Is Youth-Friendly? Adolescents' Preferences for Reproductive Health Services in Kenya and Zimbabwe. *African Journal of Reproductive Health / La Revue Africaine De La Santé Reproductive*, 9(3), 51-58. doi:10.2307/3583411

Haridus- ja Teadusministeerium (2021). Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035

Heinze, H.J., Jozefowicz, D., Toro, P.A. (2010). Taking the youth perspective: Assessment of program characteristics that promote positive development in homeless and at-risk youth, *Children and Youth Services Review*, 32(10):1365-1372 doi: 10.1016/j.childyouth.2010.06.004

Helve, H., Leccardi, C., Kovacheva, S. (2020/2005). Youth research in Europe. Väljaandes: Helve, H., Holm, G. (toim.) *Contemporary Youth Research: Local Expressions and Global Connections*, 15-32. London, Routledge.

Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations*. Teine, täiendatud väljaanne. Thousand Oaks, California: Sage.

Inglehart, R. F. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World*. Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press.

Inglehart, R., Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65 (2), 19–51.

Larson, R. & Walker, K. (2010). Dilemmas of practice: Challenges to program quality encountered by youth program leaders. *American Journal of Community Psychology*, 45, 338–349.

Leblanc, M. B. (2009). *On Being youth Centred: A Guideline for Individuals and Organizations*. Nova Scotia: Health Promotion and Protection. <https://novascotia.ca/dhw/healthy-development/documents/On-Being-youth-Centred-A-Guideline-for-Individuals-and-Organizations.pdf>

Lorimer, K., Knight, R., Shoveller, J. (2020). Improving the health and social wellbeing of young people: exploring the potential of and for collective agency, *Critical Public Health*, DOI: 10.1080/09581596.2020.1786501

Marcia, James E. (1966). Development and validation of egoidentity status. *Journal of Personality and Social Psychology*. 3(5): 551–558.

McLaughlin, M. (2000). *Community counts: How youth organizations matter for youth development*. Washington, DC: Public Education Network. <https://publiceducation.issuelab.org/resources/14432/14432.pdf>

Muukkonen, T., Tulensalo, H. (2004). *Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja*. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto: Verkkodokumentti. http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/38507c804a176e1e9490fc3d8d1d4668/01_lastensuojelua.pdf

MTÜ Lastekaitse Liit (2018). <https://www.lastekaitseliit.ee/2018/>

Ord, J., Carletti, M., Morciano, D., Siurala, L., Dansac, C., Cooper, S., Fyfe, I., Kötsi, K., Sinisalo-Juha, E., Taru, M., Zentner, M. (2021). European Youth Work Policy and Young People's Experience of Open Access Youth Work. *Journal of Social Policy*, 1-21. doi: dx.doi.org/10.1017/S0047279421000143

Realo, A. (2019). Väärtuste muutus aastatel 1990-2018 – Ingleharti kultuuriliste väärtuste dimensioonid. Ainsaar, M.; Strenze, T. (Toim.). *Väärtused kui inimvara ja nende seos ühiskonna arenguga* (19–35). Tallinn: Arenguseire Keskus.

Reinomägi, A.; Sinisaar, H.; Toros, K.; Laes, T.-L.; Krusell, S.; Kutsar, D.; Ilves, K.; Abel-Ollo, K. (2014). *Lapse heaolu mõõtmise käsitus*. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

Rezsohazy, R. (2001). Values, Sociology of. Smelser, N. J., Baltes, P. B. (toim.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (16153–16158). Oxford: Elsevier Science Ltd.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

Rämmer, A. (2019). Noortele meeldivad hästimakstud ametid, kus avanevad eneseväljendusvõimalused. *Mihus: Eesti Noortevaldkonna ajakiri*, 27, 26–31.

Rämmer, A., Ainsaar, M., Realo, A. (2019) Väärtuste mõiste ja muutus. Ainsaar, M.; Strenze, T. (Toim.). *Väärtused kui inimvara ja nende seos ühiskonna arenguga (19–35)*. Tallinn: Arenguseire Keskus.

Sanders, J., Munford, R. (2014). Youth-centred practice: Positive youth development practices and pathways to better outcomes for vulnerable youth, *Children and Youth Services Review*, 46, 160-167.

Sutrop, M. (2019) Väärtuste ja vastutuse visioon. Eesti haridus- ja teadusstrateegia 2021-2035 väärtuste ja vastutuse ekspertrühm. <https://www.hm.ee/sites/default/files/haridus-ja-teadusstrat-2035-vaartuste-ja-vastutuse-visionsioon.pdf>

Taru, M.; Pilve, E.; Kaasik, P. (2015). *Noorsootöö Eestis: 19. sajandi keskpaigast kuni 21. sajandi esimese kümnendi lõpuni: ajalooline ülevaade*. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.

Toros, K., Tiko, A., & Saia, K. (2013). Child-centered approach in the context of the assessment of children in need: Reflections of child protection workers' in Estonia. *Children and Youth Services Review*, 35(6), 1015-1022. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.03.011>

Virkus, Sirje; Lepik, Aira; Uverskaja, Elviine; Reimo, Tiiu; Metsar, Silvi; Ruusalepp, Raivo; Möldre, Aile; Laurits, Merle. (2017). *Infoteadused teoorias ja praktikas: Kõrgkooliõpik*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Walker, K. C., & Larson, R. (2012). Youth worker reasoning about dilemmas encountered in practice: Expert-novice differences. *Journal of Youth Development*, 7(1), 5–23.

Walz, L. (2012). *Toward a Youth-Centered Approach: Creating a (New) Standard Operating Procedure through Shared Values*. University of Minnesota Extension & Minnesota Department of Education. <http://www.northstaryouthwork.org/uploads/1/1/7/3/117395901/toward-a-youth-centered-approach.pdf>

Williamson, H. (2018). Effective interventions for unemployed young people: social innovation or paradigm shift?/Facing trajectories from school to work: towards a capability-friendly youth policy in Europe, *European Journal of Social Work*, 21:4, 628-629, DOI: 10.1080/13691457.2018.1434255